УДК 81`37:801.81

ОБРАЗНО-НОМІНАТИВНА ТА ОЦІННА ХАРАКТЕРИСТИКА ФОЛЬКЛОРНИХ ЗООСЕМІЗМІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Крижко О.А., к. філол. н., доцент

Бердянський державний педагогічний університет

Стаття присвячена аналізу казкових зоосемізмів у зв'язку з їхньою образно-номінативною природою, специфікою модельованих ситуацій, зокрема концептуалізацією первісного образу.

Ключові слова: етнічні символи та стереотипи, зоосемізми, метафора, концепт.

Крыжко Е.А. ОБРАЗНО-НОМИНАТИВНАЯ И ОЦЕНОЧНАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ФОЛЬКЛОРНЫХ ЗООСЕМИЗМОВ УКРАИНСКОГО ЯЗЫКА / Бердянский государственный педагогический университет, Украина.

Статья посвящена анализу сказочных зоосемизмов в связи с их образно-номинативной природой, спецификой моделированных ситуаций, в частности концептуализацией первичного образа.

Ключевые слова: этнические символы и стереотипы, зоосемизмы, метафора, концепт.

Kryzhko L. A. THE IMAGE-NOMINATIVE AND VALUABLE CHARACTERISTICS OF FOLKLORE ZOOSEMISMS OF UKRAINIAN LANGUAGE / Berdynsk state pedagogical university, Ukraine.

The article analyzed the fantastic zoosemisms in their image and nominative nature, the specific of created situations, actually the conceptualization of first image.

Key words: ethnic symbols and stereotypes, zoosemisms, metaphor, concepts.

Проблема дослідження казкових зоосемізмів з точки зору їх ролі в розкритті образно-номінативної природи мови є актуальною в сучасному мовознавстві, адже зооморфізм номінативної системи будь-якої мови є однією з її характерних рис [7; 11; 6]. Важливість тваринного світу для людини, тісний їх зв'язок, і зокрема той факт, що людина здавна проводила аналогії між собою і тваринами [15, 74], знайшли своє послідовне відображення в мові.

Як відомо, мова не лише відбиває актуальний стан культурного розвитку соціуму, а й забезпечує збереження культурних набутків минулих поколінь, фіксуючи тим самим стан духовного і матеріального розвитку національної спільноти [9, 194]. За даними мови можна відтворити культурні, народно-психологічні та міфологічні уявлення того чи іншого етнічного колективу, що, як зазначав М.Толстой, дає багатий матеріал не лише для дослідження архаїчних шарів культури певного народу, а й для зіставлення культурного розвитку різних народів [21, 39]. Натомість жива людська мова у всі часи відображувала не лише „чисту" інформацію, а й надавала оцінку цій інформації залежно від вражень, що складаються під час сприйняття певних явищ реальної дійсності. Саме сприйняття відбувається через ставлення людини до навколишнього світу, через набутий життєвий досвід, через оцінку соціальних явищ, людської діяльності, поведінки, їх відповідності нормам та принципам моралі.

Це засвідчує той факт, що оцінювання базується на основі загальнолюдських та індивідуальних уявлень про *добро і зло*, а тому вони можуть і не збігатися завдяки емоціям, амбіціям, бажанням, надіям, розчаруванням, що впливає на суб'єктивність підходу до сприйняття тієї чи іншої реалії. Оскільки будь-яке пізнання супроводжується соціальною позицією, світоглядом, рівнем культури, інтелектуальним і моральним розвитком людини, то необхідною умовою її правильної оцінки є врахування мотивів, засобів, цілей та умов дії, місця в системі поведінки особистості.

Особливості тваринного світу створюють наочну модель, елементи якої нагадують життя людського суспільства. Основою використання назв тварин у переносних значеннях є їхні різні властивості (часто вигадані): зовнішній вигляд, характерні звички. При цьому в кожного народу існує власна система кодування зоохарактеристик. Якщо порівняти деякі символи українського та англійського фольклору, то можна виявити цілий ряд однакових узагальнено-образних значень. Наприклад, зоосемізм *лисиця* в українській та англійській мовах характеризує хитру людину. При цьому зауважимо, що наявність символізації рослинного, тваринного світу, космогонічних уявлень в обох етносів свідчить не стільки про однакові мотивації, скільки підтверджує існування спільної мотиваційної моделі. „Народ для своїх образів бере здебільшого те, що має перед очима, і те, що вражає якою-небудь своєю властивістю" [1, 286]. Однак зустрічаються також значні розбіжності: в англомовному суспільстві зоосемізм *chicken* (курча) позначає того, хто усього боїться [10, 255], а в російській мові зоосемізм *курча* закріпився у значенні „недосвідчений, молодий, нетямущий".

Сьогодні вже незаперечним є той факт, що мовна картина світу є саме продуктом інтерпретації, суб'єктивним образом, а не дзеркальним відображенням навколишнього світу, який існує реально, незалежно від людини. Ймовірно, це і стало основною причиною конфлікту людини й природи у сферах людської діяльності. Одним із виявів цього конфлікту в мовній картині світу є переважання пейоративного оцінного значення в зоосемізмах над меліоративним, на чому неодноразово наголошували дослідники [7; 12].

Так, в українському фольклорі найбільшими виявилися групи оцінних назв свійських, диких тварин та хижаків, у яких зооморфні образи *собаки, лисиці* та *вовка* посідають одне з чільних місць. За допомогою цих зоосемізмів виражаються, порівнюються, протиставляються й оцінюються різні прикмети, риси, почуття (людські), ознаки тощо. Наприклад, *зла людина* протиставляється *доброму собаці*: *На злого чоловіка і собака бреше*.

Передусім зоосемізм *собака* має пейоративну оцінку і є насамперед символом злості. Наприклад, унаслідок основного інстинкту цієї тварини – гавкати, злитися – виникали різні казкові та фольклорні образи, а за сукупністю асоціацій щодо поведінки собаки і на основі соціально-побутового досвіду людини утворився фразеологізм *злий як собака*. У «Словнику асоціативних означень іменників української мови» [3] до слова *собака* добирається асоціативне означення „злий". В українських казках про тварин [22] собака є символом брехні та пліткарства, внаслідок чого утворилося прислів'я *Люди – собаки, чого не набрешуть*. Негативну конотацію у казках уособлює зоосемізм *собака* також у значенні підступності, нещирості.

Проте в українських прислів'ях і фраземах зоосемізм *собака* має ширшу символіку, зокрема є символом: багатства (*Багатий, як пес кудлатий, Хто волохатий, той буде багатий*); хитрощів, улесливості (*Облесливий, як собака*); фізичного стану людини (*Змерз як собака, Голодний як собака*); смерті (*Дав коневі вівса, а він дивиться на пса* (здихати хоче)); розумових здібностей людини (розуму, мудрості й досвідченості, дурості) (*Великий як ломака, а дурний як собака, Бита собака боїться палиці, Чим пес старий, тим хвіст твердий*); невільного життя (*Як собака на прив'язі*); зайвості (*Як собаці п'ята нога*); лінощів (*Сплячий пес не угонить зайця*); невдячності/вдячності (*Не сподівайся дяки від приблудної псяки, І собака чує, хто її годує*); ворожнечі (*Жити, як кішка з собакою*); попередження про небезпеку, непомітну для людини (*І пес за ним не виє).*

Зоосемізм *собака* вживається як власне інвектив, так і у ритуальних висловах інвективах-прокльонах: *Хай він своєму роду сниться – свиням та собакам*. Інвективом у всіх слов'ян вважається слово *пес*, бо в православ'ї пес – це нижча істота (на відміну від католицизму, де пес – символ ревного, старанного виконання церковного обов'язку) [19, 324]. Тому в українських казках про тварин пес є символом старості та немічності, а отже, непотрібності.

Зоосемізми є результатом складного процесу номінації, в якому поєднуються лінгвістичні й екстралінгвістичні фактори. Ці фактори впливають на формування конотацій у найменуваннях тварин, що функціонують у семіосфері етнокультур. Відповідно до концепції Ю.М.Лотмана [13], семіосфера – це семіотичний простір, що містить досвід, набутий певним лінгвокультурним соціумом.

До базового процесу розвитку в етнокультурній парадигмі відносяться різноманітні форми культурного знаково-символічного опосередкування, тому що поняття про дійсність формуються в семантичних категоріях рідної мови.

Фольклорні зоосемізми є знаками ситуацій, що входять до когнітивної бази мовного колективу і виступають своєрідними ментальними корелятами між предметом, явищем, реалією і образним уявленням. Останні відображають предметний і непредметний світ (універсум) у знакових формах, позначенням яких є звукова (графічна) матерія. Тому, на думку Г.Л.Пермякова [17], не стільки є суттєвою їх зовнішня образність, скільки те, що вони позначають якусь життєву, мисленнєву ситуацію або передають лінгво- та національно-культурну інформацію, моделюючи факти ментального або матеріального світу.

В основі фольклорної символізації і концептуалізації зоосемізмів лежить, по-перше, протиставлення вічних чеснот добра і зла через порівняння людини і тварини, зокрема оцінного способу життя людини, її дій, вчинків, рис характеру, зовнішності, стосунків з іншими людьми тощо та їхня символізація в образах і концептах тваринного світу, а також співвіднесення тварин з різними реаліями, суб'єктами, об'єктами як реального, так і уявлюваного світів.

Зоосемізми в усіх фольклорних жанрах виконують, крім образно-номінативної функції, оцінно-прагматичну. Прагматичний компонент у семантичній структурі кожного зоосемізму є складовою частиною їх конотативного значення. Оцінна сема конотативного значення залежить від суспільно-ідеологічного буття людини, зокрема світоглядно-ментального, а на її основі – національної системи цінностей.

Творення номінативно-оцінної одиниці викликане бажанням людини знайти певний еталон, що відноситься або до сфери прекрасного, піднесеного, або до сфери карикатурного, жахливого, стосовно яких постають позитивні чи негативні враження від того, про що говорять [18, 58]. Такі соціальні еталони позитивного або негативного мають глибокі історичні корені, а деякі загалом мають характер

архетипних символів з близькими значеннями „для більшої частини, якщо не для всього людства” [20, 60].

Меліоративні зоосемізми, наприклад, *соловейко,* вказують на симпатію, повагу, позитивне ставлення до мудрості людських дій, якими цей птах символічно наділений у казці „Як соловейко чоловіка розуму навчив” [22, 186]. Основна функція таких одиниць не в номінації, не у відображенні в їх семантиці тих чи інших ознак та характеристик людини, а у вираженні ставлення людини до таких якостей, як розум, мудрість, допитливість тощо. На мовному рівні основним засобом вираження позитивного ставлення є суфікс *-к*, який у цій словоформі є національно маркованим демінутивом.

Пейоративні зооніми вживаються для вираження антипатії, зневажливого ставлення людини до певних життєвих ситуацій, символізованих через образи тварин. Пейоративна семантика зооніма *вовк* у казці-притчі „Чому бузьок жере жаби, а вовк роздирає вівці” [22] розкривається через образ голодного вовка, який, стягуючи борги, вгамовував свій голод поїданням вівці. Пейоративна конотація зоонімів пояснюється сталою мовною традицією висловлювати негативне, іронічно-зневажливе або презирливе ставлення до людини з певними негативними звичками, рисами характеру, що суперечать моралі і цінностям, прийнятим у кожному суспільстві, а відтак і порівнювати її з тваринними інстинктами та поведінкою тварин.

Загалом оцінна природа фольклорних зоосемізмів зумовлена їхньою смисловою структурою, яка базується на протиставленні двох концептів культури – „людина” і „тварина”. Денотатом фольклорного зоосемізму є тварина – сукупність її зоологічних характеристик як представника тваринного світу, а конотатом – дії людини, її характер, стосунки з іншими людьми, що асоціюються з поведінкою певної тварини і набувають меліоративної або пейоративної оцінки у конкретній життєвій соціально-побутовій ситуації. Це дає підстави говорити про те, що фольклорні зоосемізми з оцінним значенням виникають внаслідок появи тих чи інших асоціацій, які сприяють переосмисленню їх семантики, або так званим перейменуванням, суть яких полягає у зміні позначень денотатів без зміни самих денотатів. Наприклад, казковий зоосемізм *ворона* у казці „Сом, рак і ворона” [22, 273] позначає лісового птаха, семантика якого у казковому сюжеті переосмислюється внаслідок асоціацій з такими діями і рисами характеру людини, як неуважність, надмірна довірливість, необережність, необачність.

Акт фольклорної оцінної зоосемічної номінації – це складний процес, де за допомогою зооніма як мовного знака іменується й оцінюється суспільно/побутово/прагматично зумовлена діяльність людини.

Оскільки переосмислення семантики зоосемізмів відбувається крізь призму оцінної чи образної уяви, то деякі з цих одиниць, переміщуючись у сферу фольклору, стають похідними, складнопохідними зоономінаціями з національно-культурною маркованістю, яка відображає усне розмовно-побутове спілкування представників українського етносу.

В українському фольклорі вживаються такі похідні зоономінації: *зайко* [16, 20], *котик, мишка* [16, 22], *ведмедик, вовчик, лисичка, зайчик* [16, 162-163], *ластівочка* [16, 78], *ластушка* [16, 25], *бджілочка* [16, 31], *соловейко* [16, 37], *соловеєчко* [16, 77], *голубчик* [16, 135], *голубка, голубочка* [16, 43], *голубочки, голуб`ята* [16, 73], *голубонько* [16, 68], *півники* [16, 48], *зозуленька* [16, 48], *зозулина* [16, 64], *зозулятко* [16, 64], *коник* [16, 53], *кониченько* [16, 59], *коничок* [16, 67], *рибка* [16, 62], *рибонька* [16, 131], *теличка* [16, 63], *соколочок* [16, 59], *соколоньки* [16, 64], *павочка* [16, 67], *галочка* [16, 70-71], *лебедяточка* [16, 73], *лебедики* [16, 86], *лебедонька* [16, 93-94], *вутінка, вутенята* [16, 75], *вутятко* [16, 169-170], *журавочка* [16, 79], *селезник* [16, 85], *перепелочка* [16, 100], *перепеличенько* [16, 161-162], *соболенько* [16, 105], *волик* [16, 121], *карасці* [16, 30] тощо.

Основною специфікою похідних зоономінацій є наявність у їх семантико-словотвірній структурі суб'єктивно-оціннного значення, яке виконують емотивно навантажені суфікси, надаючи цим одиницям зменшувально-пестливих відтінків.

Ступінь емоційного забарвлення українських суфіксальних зооутворень, зазначає І.О.Голубовська [5], усвідомлюється інтуїтивно, на позасвідомому рівні, за допомогою прийому внутрішньої інтроспекції за аналогією до таких утворень, як *годинонька, дитинонька вістонька* тощо. В інших випадках диференціал емотивної семантики набуває формального вираження у своєрідному подвоєнні українських суфіксів: *перепелочка* > *перепеличенько.* Наявність такої безеквівалентної зоосемічної лексики свідчить про ліризм і сентиментальність українців. Причини екстраполяції суфіксів зі значенням пестливості на негативні з точки зору аксіології поняття на зразок зоонімів *вовчик*, *лисичка, мишка* деякі українські дослідники вбачають у психологічних факторах, „... у бажанні мовця суб'єктивно пом'якшити важкі, неприємні враження від поганого у навколишній дійності” [2, 68].

Складнопохідні зоономінації представлені в українських фольклорних текстах такими утвореннями: *жевчик-горобчик* [16, 24], *курочка-чубарочка* [16, 41], *щука-рибонька* [16, 64], *щирочко-горобеїчко* [16, 23-24], *матінко-вутко* [16, 100], *овечка-ярка* [16, 139] та іншими.

Вживання таких суфіксальних утворень із семантикою пестливості пояснюється не тільки екстралінгвістичними, а й власне мовними факторами. Українська літературна мова у своєму становленні

була зорієнтована на стихію народнорозмовної мови, на народнопісенні джерела та фольклорну традицію [2, 69].

Переосмислення семантики зоосемізмів в українських казках про тварин [22] також дозволило виділити багатоманітний і водночас кількісно обмежений реєстр їхніх типів, серед яких актуалізація внутрішньої форми є найінтенсивнішою. Це свідчить про те, що у процесі функціонування зоосемізмів у казкових сюжетах відбувається постійне „перезарядження" їхньої внутрішньої форми, її актуалізація і реактуалізація.

Відмінності асоціативно-тематичних, тобто образно-номінативних, характеристик суспільно/побутово/прагматично зумовленої діяльності людини, пов'язані з семою оцінки та смисловими конотаціями, стали основою семантичної класифікації казкових зоосемізмів за такими лексико-семантичними групами (ЛСГ) на позначення: 1) характеру і дій людини (вольових якостей: *котофей*; нікчемності, надмірності, упертості: *осел*; упертості, наполегливості, впевненості: *черв'як*; злості: *вовк*; відданості, вірності: *кінь, кіт, собака*; довірливості: *козел*, *ворона*; довірливості, лагідності: *кошеня*, *кицька*; хитрощів: *кіт, лис, лисок, лисиця, їжак, рак, сом*; хитрощів, обману, невдячності: *коза, лисиця, лисичка, лисичка-кума, лисичка-вдовичка*; лінощів: *кіт*; хитрощів, помсти: *бузьок* (лелека), *горобець*; відплати, помсти, встановлення справедливості: *кролики*; зла, помсти: *горобець, вуж*; справедливості: *собака*; боягузтва: *ягнятко*; боягузтва, довірливості, доброти: *зайчик*; вдячності: *білка*; невдячності: *вовк*; працьовитості: *дятел*, *мурашка*; дбайливості: *вивірка (білка)*; неуважності, довірливості, необережності, необачливості: *ворона*; необачливості: *олень*; гордості: *качка*; пихатості: *їжак, качка*; неслухняності: *козенята*; підлабузництва: *вовк-панібрат*; підлабузництва, лестощів, хитрощів: *рак*; нахабності: *вовк-колядник*; жадібності, ненажерливості: *вовк, миша*; суворості: *лев*; допомоги нужденним: *голуб*; спритності: *в'юн*; повільності: *рак, черепаха*; набридливості, надокучливості: *муха*; безтурботності: *скакун)*; 2) фізичного стану людини та її поведінки (сили: *кінь*; сили, рішучості: *віл*; сили, панування і глузування над слабшими: *ведмідь*; сили, влади і глузування над меншими: *лев*; вдавання хоробрості перед меншими: *заєць*; швидкості: *вовк*; голоду: *вовк)*; 3) розумових здібностей людини (дурості, тупості, невігластва: *осел, вівця, шпак*; розуму: *кінь*; мудрості: *кіт, соловейко*; мудрості, обачливості, хитрощів: *їжак*; мудрості, хитрощів: *півник*; мудрості: *рак)*; 4) вікових особливостей людини (старості: *пес, вовк, лев, кінь, віл)*.

Синкретизм, полісемантичність зоосемізмів припускає для одного й того ж варіанта хитання в семантиці. Зокрема, казковий зоонім *вовк,* який у цьому типі казок найчастіше ставав основою сюжету, виявляє полісемію значення як у межах однієї ЛСГ, так і між виявленими семантичними групами. Так, у 2-й ЛСГ зоонімів на позначення „фізичного стану людини" ця номінація семантизується через асоціації як зі швидкістю, так і з голодом. Якщо у 1-й ЛСГ зоонім *вовк* пов'язується з виявленням таких негативних рис характеру людини, як невдячність, нахабство, підлабузництво, то в 4-й групі він символізує ситуацію старіння й непотрібності.

Іншу символіку уособлює зоосемізм *вовк* в українських прислів'ях. Первісно лексема *вовк* означала „грабіжник, або той, що роздирає" [8, (1, 411)]. На основі цього значення додатково розвивалися інші з урахуванням символіки та асоціацій, котрі викликала ця тварина. У зв'язку з цим зоосемізм *вовк* концептуалізується як: найгірший хижак (*Душить як вовк кобилу*); несправедливо звинувачена людина (*На вовка промовка, а москаль кобилу вкрав*); лихо, нещастя, біда (*Немає лісу без вовка, а села без лихого чоловіка* або *Не визивай вовка з лісу*); ненаситність, зажерливість (*Вовкові барана з зубів не вирвати*); злодійкуватість (*Добрався, як вовк до кошари*); неминуча відплата (*Вовк ловить та й вовка піймають*); жвавість у винайденні здобичі (*Вовка ноги годують*); досвідченість (*Вовк старий не лізе до ями*); раптовість (*За вовка промовка, а він і тут*), адже „наші пращури вірили, що достатньо тільки вимовити ім'я цієї грізної тварини, і вона відразу з'явиться" [14, 36]; невдячність (*З вовка годованого добра не буде*); спритність (*Вовка за ухо не втримать*); упертість (*Хто родився вовком, тому лисицею не бути*); безсоромність, лицемірство (*Позичив очі у сірка*).

Розглядаючи зоосемізми, спостерігаємо, що при одному й тому ж інваріанті, наприклад концептуалізації „сили, панування і глузування над слабшими", вживаються абсолютно різні зоосемічні номінації: *лев, ведмідь*, які до того ж є різними гіпонімами гіпероніма *звірі*. Співгіпонім *лев* входить до гіпонімічної групи „хижаки", а співгіпонім *ведмідь* – до гіпонімічної групи „дикі звірі".

Окрім полісемії, казкові зоосемізми чітко демонструють і антонімічні відношення, наприклад, спритності: *в'юн* / повільності: *рак, черепаха*.

Особливість гіперо-гіпонімічних, парадигматичних та синтагматичних відношень між казковими зоосемізмами засвідчує той факт, що кожна з виявлених ЛСГ не становлять однорідності у референтно-сигніфікативному плані, а тісно переплітаються, перехрещуються між собою, залежно від тієї ситуації, на позначення якої вживається конкретний зоосемізм.

До першої ЛСГ увійшли ті зоосемізми, які символічно маркують як суто позитивні людські якості характеру людини, зокрема вдячності, дбайливості: *білка, вивірка*, так і „стереотипи поведінки", переважно негативної, які склалися у стосунках між людьми, відхилення від норм етикету і моралі (підлабузництва, лестощів, хитрощів як зневажуваних видів поведінки): *рак.*

Як правило, категоризація зоосемізмів за образно-номінативною ознакою здійснюється на основі певних когнітивних понять, співвіднесених зі структурою досвіду, концепцією культурних стереотипів і символічних архетипів. Як слушно зауважує у цьому зв'язку Ю.Степанов, „провідну роль у формуванні стереотипів відіграє частота вживання певних об'єктів, явищ у житті людей, яка виражається у тривалих людських контактах саме з цими об'єктами порівняно з іншими, що власне й призводить до стереотипізації" [20, 47]. Стереотипи, еталони є тією поєднуваною ланкою, яка пов'язує сприйняття, мислення й мову. Стереотипи становлять константи мовної картини світу [20], оскільки через них у концептуальну картину вплітається побутове уявлення про світ, зафіксоване даною мовою. На відміну від прототипу, зміст якого є нейтральним, стереотип завжди має аксіологічне значення й може бути соціально, культурно або національно маркованим. Стереотипні образи можуть бути індивідуальними, проте знайомими широкому колу людей завдяки регулярній повторюваності мовцями, і завдяки тому, що їх зміст є мотивованим спільною структурою колективної культурної пам'яті [4], тобто лінгвоментальним простором культури, який містить інформацію про те, як людина сприймає світ, оцінює його та свою роль і місце в ньому.

Крім фольклорних і побутових стереотипів, наше ставлення до тварин модифікують також „цивілізаційні" привнесення. Така багатошаровість стереотипів частково пояснює суперечливість мотивації в оцінюванні тварин.

Якщо меліоративну оцінну семантику працьовитості виражають зоосемізми *дятел*, *мурашка,* то антонімічне пейоративне значення лінощів асоціюється з образом *кота.* Серед казкових зоосемізмів є й такі, що мають дифузну семантику, коли одночасно позначають як негативні якості характеру і дій людини, відбиті в образі певної тварини, так і позитивні, наприклад, боягузтво як людська вада пов'язується з образами *зайчика, ягнятка*, які в одному й тому ж сюжеті демонструють і позитивні якості – довірливість та доброту.

Причиною неоднозначного ставлення до тварин є аргумент про те, що мотиватор виступає лише інвентарем оцінки, а предметом оцінювання є ознаки, приписувані тварині, що закріплено в концепті ТВАРИНА та представлено за допомогою казкового зоосемізму. Факт кореляції оцінки з ознакою, а не з предметом, який було обрано для її представлення, підтверджується тим, що та сама назва тварини в переносному значенні або її деривати можуть представляти кілька ознак і реалізовувати полярні оцінки.

Так, казковий зоосемізм *собака* маркує ситуацію вірності, відданості і має позитивну оцінку, сформувавши стійкий стереотипний образ та фразеологічний вислів *собача вірність.* Водночас в іншій ситуації цей зоосемізм містить негативну конотацію і семантизує поняття „злості", що стало основою для утворення компаративного фразеологізму *злий, як собака*.

Специфікою казкових зоонімів першої ЛСГ є домінування пейоративного напряму аксіологічних переосмислень (39 зоонімних номінацій цієї групи із 49 мають пейоративну оцінку), що пояснюється негативною спрямованістю людської свідомості при характеристиці навколишньої дійсності, особливо негативних проявів суспільно-побутового способу життя людей, а також дискретним характером негативних емоцій при оцінюванні властивостей та дій суб'єкта, відображуваних через образи представників тваринного світу.

Онтологічна негативна оцінка характеру і дій людини, семантизованих і концептуалізованих в образах тварин, стосується людей без волі, слабких, боязких, неуважних, що передається в казках такими зоосемізмами, як *осел, заєць, ягня, козел, рак, черепаха, ворона* тощо. Негативна характеристика дається людям і символізується через семантику казкових зоосемізмів, що демонструють активну й пасивну неповагу до інших людей: пихатість, надмірну гордість *качка,* набридливість *муха*, висловлюють свою агресивність *вовк*, *лев*, символізують жадібність та ненажерливість *вовк, миша*, нахабство, хитрість, обман *лисиця* тощо.

До другої ЛСГ казкових зооосемізмів увійшли як меліоративні, так і пейоративні оцінні номінації, що характеризують фізичний стан людини, і передусім її фізичні потенції, які по-різному семантизують концепт СИЛА. Так, зоосемізми *кінь* та *віл* символізують в українських казках силу та рішучість, які дають змогу захистити себе та інших, а тому справляють позитивне враження від таких фізичних можливостей людини, порівнюваних з фізичними властивостями цих тварин. Натомість концепт СИЛА має і пейоративний вияв через таку семантику оцінних казкових зоосемізмів, як *лев* і *ведмідь*, що демонструють свої потенції для безмежної влади, панування над слабшими, для підкорення собі менших істот, глузування над ними тощо. Такий вияв сили засуджується українським етносом, а казкові зоосемізми, що стали уособленням цієї сили, набувають пейоративної оцінки.

Третя ЛСГ казкових зоосемізмів безпосередньо пов'язується з розумовими здібностями людини, які відображаються через образи тварин. Образна мотивація цих зоосемізмів в основному пов'язується з певними процесуальними діями людини, реальними та ілюзорними фантастичними мисленнєвими процесами, що потребують певних знань, коректної поведінки та виважених рішень. Так, семантичне поле розуму, вправності уособлює в собі зоонім *кінь*, і навпаки, невігластва щодо норми етикету та поведінки, впертості у дотриманні помилкових рішень семантизується у таких казкових зоосемізмах, як *осел, вівця*. На

позначення тупості, дурості, невігластва вживається в українській мові зоосемізм-орнітонім *шпак*, який послідовно став основою для прислів'я *Мати шпака в голові*.

Як меліоративну, так і пейоративну конотацію мають у цій групі казкові зоосемізми *кіт, соловейко, півник, їжак*, *рак,* які асоціюються з мудрістю, проте в різних казках поняття мудрості в образі цих тварин концептуалізується неоднаково. Якщо зоосемізми *кіт, соловейко* і *півник* мають позитивну оцінну семантику, то *їжак* і *рак* демонструють мудрість через виявлення певних хитрощів.

Атрибутивна ознака „старе-молоде" є характерною для четвертої ЛСГ казкових зоосемізмів, що пов'язуються з віковими особливостями старих і молодих звірів [17, 36]. Семантичне протиставлення старе/молоде з огляду на культурно-міфологічну маркованість корелює з парами життя/смерть, хворий/здоровий, потрібний/непотрібний. Казкові зоосемізми *пес, вовк, лев, кінь, віл* семантизуються у всіх сюжетах як такі, що колись були вірними і відданими своїм господарям, а на старості стали немічними, хворими, а тому непотрібними. Таке людське ставлення до тварин, а часом і до людей, засуджується повчальною мораллю казки і свідчить про недостойну поведінку тих людей, що вдаються до таких дій.

Таким чином, аналіз фактичного матеріалу виявив оцінні модифікації українських фольклорних зоосемізмів, що свідчить про динаміку одиниць вторинної номінації та їхню семантичну варіативність. При цьому оцінне значення розглядається як компонент, що, з одного боку, є складовою частиною конотативного значення мовної одиниці, а з іншого, – актуалізується в межах прагматичного значення у кожній конкретній ситуації. Тому основною функцією фольклорних зоосемізмів, яку вони виконують внаслідок функціональної переорієнтації термінозоонімів, є оцінка продуцента висловлення у напрямі покращення/погіршення значення. Іншими словами, оцінка позитивна/негативна залежить від культурної конотації мотиватора.

Крім зв'язків оцінного значення з семантикою й прагматикою слова, оцінний компонент є важливим і в аспекті термінів когнітивної лінгвістики, який належить до модусу, що корелює з психічними функціями емоційних відчуттів, почуттів, переживань. При цьому припускається, що, оскільки оцінно-емотивна категоризація за шкалою „добре – нейтрально – погано" належить до феноменів когніції, то факт відображення в мові і мовленні схвалення або несхвалення об'єкта належить до семантичних універсалій.

Подальшим етапом аналізу українських зоонімів може бути їх цілісне когнітивно-семіотичне моделювання за прототипами й стереотипами народного мислення та поведінки, пошук тих національно-культурних констант, що лежать в основі універсально-образної антропоцентричної характеристики їх як знаків вторинної номінації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Автамонов Я. Символика растений в великорусских песнях // Журнал министерства народного просвещения. – СПб, 1902. – №4.344. – Ноябрь-декабрь. – С. 263 - 291.
2. Бублейник Л.В. Типологічні співвідношення в лексиці української та російської мов: Навч. посібник. – К.: ІЗМН, 1996. – 84с.
3. Бутенко М.П. Словник асоціативних означень іменників в українській мові. – Львів: Вища школа, 1989. – 325с.
4. Вендина Т.И. Словообразование как источник реконструкции языкового сознания // Вопросы языкознания. – 2002. – № 4. – С. 42–72.
5. Голубовська І.О. Метафорико-символічні іпостасі зоонімів у рамках фрагмента мовної картини світу „царство тварин" // Мовознавство. – 2003. – №6. – С.61– 68.
6. Голубовська І.О. Етнічні особливості мовних картин світу. - К.: Логос, 2004. – 284 с.
7. Гончарова Т.І. Спільність та специфіка мовних зооморфних картин світу: Автореф. дис. … канд. філол. наук: 10.02.15 / Харків. держ. ун-т. – Харків, 1996. – 22 с.
8. Етимологічний словник української мови / за ред. О.С. Мельничука. – К.: Наукова думка, 1982. – Т. 1. – 631с.
9. Жуйкова М.В. Дещо про образ вовка в мовній картині світу білорусів // Семантика мови і тексту: Зб. ст. VI Міжнародної наукової конференції. – Івано-Франківськ: Плай, 2000. – С. 194 – 197.
10. Иванов В.В. Реконструкция индоевропейских слов и текстов // Известия Академии наук СССР. – 1975. – Т.34. – №5. – С. 399 – 408.
11. Корнилов О.А. Языковые картины мира как производные национальных менталитетов. – М.: ЧеРо, 2003. – 349с.

12. Кривенко Г.Л. Зоосемізми в англійській та українській мовах: семантико-когнітивний і функціонально-прагматичний аспекти: Дис. … канд. філол. наук: 10.02.17 / Київський національний лінгвістичний ун-т. – К., 2006. – 230с.
13. Лотман Ю.М., Успенский Б.А. Миф – имя – культура // Труды по знаковым системам: Учён. зап. Тартуского гос. ун-та. – 1973. – Вып. 308. – Т.VI. – С. 282 – 306.
14. Мойсієнко В.М. Вглиб поговорки. – К.: Радянська школа, 1989. – 221с.
15. Мокиенко В.М. Славянская фразеология. – М.: Высшая школа, 1980. – 207с.
16. Народні пісні в записах Івана Манжури. – К.: Муз. Україна, 1974. – 312с.
17. Пермяков Г.Л. Пословицы и поговорки народов Востока. – М.: Лабиринт, 2001. – 624с.
18. Потебня А.А. Слово и миф. – М.: Правда, 1989. – 622 с.
19. Похлебкин В.В. Словарь международной символики и эмблематики. – М.: Международные отношения, 1995. – 560 с.
20. Степанов Ю.С. Константы. Словарь русской культуры. – М: Академический проект, 2001. – 990с.
21. Толстой Н.И. Избранные труды. – М.: Языки русской культуры, 2001. – Т.2.: Славянская литературно-языковая ситуация. – 544 с.
22. Українські казки про тварин. – К.: Техніка, 2005. – 320с.